

דעות

גיליון 104 | אלול התשפ"ג | ספטמבר 2023
בהוצאת נאמני תורה ועבודה

**הפילוג כספין - היסטוריה
והווה בתנועה הכהניסטית**

ד"ר עידן ירון

**שבירת הטאבו -
ציונות דתית כהניסטית**

ד"ר תומר פרסיקו

**עליונות רבנית מול עליונות
יהודית בחרדיות המזרחית**

פרופ' נסים ליאון

**באר שבע, לא קריית ארבע:
מקורות הצלחתה של
עוצמה יהודית
בבחירות 2022**

אלעד נחשון

**וגם: התנהלות בתי הדין הרבניים
כערכאה שיפוטית**

ד"ר אריאל פינקלשטיין

כהנא סדק

עליית הכהניזם

ד"ר תומר פרסיקו הוא
חוקר במכון שלום הרטמן
ועמית רובינשטיין
באוניברסיטת רייכמן

שבירת הטאבו - ציונות דתית כהניסגוריות

| ד"ר תומר פרסיקו |

בעוד שבתחילת שנת 2019 צירוף המפלגה הכהניסגוריות לבית הציוני דתי נראה בלתי מתקבל על הדעת ושווק לציבור כ"בלוק טכני", האיחוד בין מפלגת הציונות הדתית לבין עוצמה יהודית לפני בחירות נובמבר 22 כבר זכה אצל רבים לתמיכה מלאה. כוחות שונים עמלו על הכשרת הכהניזם על מנת לאלץ את האלקטורט הציוני-דתי לנרמל את הגזענות, ולהתנכר לערכי המערב - לזה שמעבר לים, וחשוב מכך: לזה שבתוכו.

מבlook טכני לאיחוד מלא

לקראת בחירות אפריל 2019, הראשונות בסדרה שחשפה את השבר הפוליטי והחברתי בו שרויה מדינת ישראל, גיבשה ועדה ציבורית את רשימת 'הבית היהודי'. בעקבות פרישת נפתלי בנט ואיילת שקד מהמפלגה על מנת להקים את מפלגת הימין החדש עמד רפי פרץ בראשה, ואילו המקום השלישי שורייין לאישה. המועמדת הנבחרת של הועדה היתה העיתונאית יפעת ארליך. ההכרזה על בחירתה של ארליך ניתנה ב-13 בפברואר באותה שנה, אולם בתוך שבוע החליטה ארליך לפרוש מן הריצה לכנסת. הסיבה לכך היתה ההסכם שנחתם בין מפלגות 'הבית היהודי' ו'עוצמה יהודית' על ריצה ב'בלוק טכני', והצבת מועמד עוצמה יהודית, מיכאל בן ארי, שנפסל מהתמודדות מאוחר יותר והוחלף באיתמר בן גביר, במקום השביעי.

עבור ארליך האיחוד עם הכהניסטים היה בלתי אפשרי. "אני אוסרת על הגשת שמי ברשימה אם יוחלט לממש את האפשרות להתאחד עם עוצמה" כתבה לרפי פרץ בהודעת טקסט, והציעה להציב אותה במקום ששורייין למפלגה בתוך הליכוד: "מבחינתי האופציה לעבור זמנית לליכוד אפשרית. כך אני לא מסייעת להכנסת עוצמה לכנסת ולא מסתייעת בקולות בוחרי עוצמה כדי להיכנס לכנסת. ממילא לא אצליח בשום סיוע אציה להגן על הרשימה הזאת."

בימים הרחוקים ההם של תחילת 2019 צירוף המפלגה הכהניסטית לבית הצינוני דתי נראה, כמו שנהוג

לומר, הזוי. ראש הממשלה בנימין נתניהו היה צריך להפעיל את מלוא כוח ההשפעה שלו על מנת שהבית היהודי תסכים לקלוט את מועמדי עוצמה, ואף להבטיח שריון למועמד של הבית היהודי במקום 28 של רשימת הליכוד (זהו המקום שארליך הסכימה להתמודד לכנסת במסגרת).

גם אחרי שהעסקה נרקמה ופורסמה, התעקשו בבית היהודי שמדובר אך ורק ב'בלוק טכני', ושאינן איחוד "אמיתי" בין המפלגות. בעוד רבנים חרד"לים כרב דב ליאור סמכו ידיהם על המהלך, רבנים מרכזיים יותר כרב יעקב מדין והרב חיים נבון הביעו חוסר נוחות, והתנחמו בכך שלידם הבלוק הטכני מאפשר שמירת נגיעה. מנגד, אחרים, כרבנים אמנון בזק, עמית קולא ובני לאו, יצאו נגד האיחוד. הרב אילעאי עופרן אף קרא לאיחוד "חרפה גדולה", והרב משה ליכטנשטיין כינה אותו "חילול השם" וגינה את הנותנים "יד במישרין או בעקיפין לצירוף חבורה הסוגדת לכוח, אדישה לאלימות, מכבדת רוצח

המונים ומלאה שטנה כלפי הרבה יהודים ושאינם יהודים".

ארבע שנים חלפו, וכל זה הוא היסטוריה רחוקה. האיחוד בין מפלגת הציונות הדתית לבין עוצמה יהודית לפני בחירות נובמבר 22 כבר לא נזקק לתואר "טכני", והרבנים כבר מזמן בלעו את לשונם. חלקם תומכים בפה מלא. פה ושם, למשל בטור של קלמן ליבסקינד, נעשו מאמצים לגרמל את איתמר בן גביר ולהפוך אותו לפוליטיקאי מן השורה. אחרים אימצו טקטיקה של התקפה, והצביעו על "הצביעות של השמאל" כדי לאותת שהכל בסדר. כך או כך, התהליך הושלם. הכהניזם הוכשר. הטאבו נשבר.

טאבו - גבולות הקהילה וזהותה

אין חברה אנושית ללא טאבו. כל חברה קובעת לעצמה מקומות, חפצים או פעולות שאסורים בתכלית, שכל הקרב אליהם מות

יומת, אם לא פיזית - חברתית. גילוי עריות הוא כנראה הטאבו המפורסם מכל, הן משום שהוא אוניברסלי, והן משום שהוא מסקרן בהיותו לא לגמרי מובן רציונלית. באופן דומה, אכילת בשר פרה היא טאבו עבור הינדים רבים, ציור דמותו של מוחמד הוא טאבו עבור מוסלמים, ואמירת השם המפורש היא טאבו במסורת היהודית.

בין שאר תפקידי, טאבו מגדיר את גבולות הקהילה ואת זהותה. השומרים על הטאבו שייכים לקהילה אחת. השוברים טאבו מוציאים עצמם מן הקהילה, בין אם זמנית, עד לטקס מעבר או הטהרות

מסויים, ובין אם תמידית. מוסלמי שתיימר לייצג את מוחמד בצירוף יהפוך בין רגע בעיני חבריו ממוסלמי לכופר. אדם שיודה ששכב עם אמו, כמו דן בן אמוץ המנוח, יימחק.

מאז מחצית המאה העשרים הגזענות היא טאבו בחברה המערבית. מוראות השואה, והזוועות שסבלו אפריקאים בידי לבנים החמושים בתורות גזע שונות, הולידו גישה השוללת גזענות לחלוטין. ודוק: אנחנו לא חושבים ש"לא ראוי להיות גזענים". הטאבו מכונן מציאות חברתית גורלית הרבה יותר: אנחנו חושבים שגזענות היא חרפה איומה, היא זוועה, או בשפה מסורתית - תועבה. גזענות היא עברנו חטא שיש להימנע ממנו בכל מחיר, והחברה שלנו דוחה גזענים בשאט נפש.

כמו במקרים אחרים של טאבו, הדבר נוגע לבסיס הסדר החברתי. המוסדות המשפטיים והדמוקרטיים שלנו מבוססים על הקביעה האפירורית שכל בני האדם נולדו שווים. ללא תפיסת שוויון בסיסית בין כל בני האדם אין הגיון בזכות ההצבעה, גם

האיחוד בין מפלגת הציונות הדתית לבין עוצמה יהודית לפני בחירות נובמבר 22 כבר לא נזקק לתואר "טכני", והרבנים כבר מזמן בלעו את לשונם.

'קוקיסטית' ולהתפתחות מפעל ההתנחלויות. כאמור לעיל, הסתייגותו של ציבור שנתפס כקיצוני מקבוצה קיצונית עוד יותר מזמנת יתרונות חברתיים ברורים. ניתן לטעון כי החרם על הרב כהנא שימש כתעודת כשרות במאמציה של הציונות הדתית המשיחית להכשיר עצמה בעיני החברה הישראלית החילונית והמסורתית.

כהנא התמודד בכל מערכת בחירות החל מזו של 1973, ובבחירות 1984 הצליח לראשונה להיכנס לכנסת. נוכחות הגזען הבוטה זעזעה את חברי הכנסת מכל צידי המפה הפוליטית, ובמהרה התארגנה קבוצה מתוכם שהעבירה חוק שיאסור על התמודדות אישים המסיתים לגזענות.

ב-7.4.86 נשא חה"כ זבולון המר (סגנו של מנהיג המפד"ל דאז, יוסף בורג), נאום בכנסת, בו הודה על ה"זכות" אשר נפלה בידי מפלגתו "להביא לפני סיעות הכנסת נוסח [חוק] שבא להוסיף תרומה חיונית במאבק נגד הכהניזם למינהו". החוק עבר וזכותו של כהנא להתמודד שוב לכנסת נשללה. האם זיף המר, במודע או שלא במודע, את התנגדותו ל"כהניזם למינהו"?

דומני שהתשובה שלילית. הזרם המרכזי של הציונות הדתית, ה'בעלבתים' של פתח תקווה והר"מים של גוש עציון, בין אם בתקופת המזרחי ובין אם בתקופת גוש אמונים, הסתייג תמיד מגזענות מפורשת. אין הכוונה לומר שלא היתה בו כלל גזענות, או שלא נהג כלל בגזענות, גזענות מסוימת הרי ניתן למצוא בכל ציבור. הכוונה היא כי זרם זה אחז

באופן אמיתי בתפיסת עולם ששללה הבדלים מהותיים בין בני אדם, והזדעזע באופן אותנטי מביטויים בוטים של גזענות. אני קובע כך מתוך עמידה על עצם טבעו של הפרויקט הציוני דתי: הציונות הדתית היתה מאז ומעולם דרך של מודרניזציה עבור היהודי הפוסט-שטעטלי. כמו הציונות החילונית מחד, וכמו היהדות הרפורמית והקונסרבטיבית מאידך, הציונות הדתית איפשרה ליהודים שזכו באמצעיפציה באירופה והפכו לאזרחים, לשמור על יהדותם תוך כדי אימוץ ערכי המודרנה והוויתור.

במסגרת מאמצים אלה של מודרניזציה, אימוץ ערכי המודרנה לא היה בדיעבד, אלא לכתחילה. יהודים ביקשו להפוך לאינדיבידואלים אוטונומיים בעלי זכויות, וסברו שכל בני האדם הם סוג כזה של יצורים. אין זה מקרה שמוסדות הציונות היו דמוקרטיים מתחילתם, ושמדינת ישראל גם כן הוקמה כדמוקרטיה. גם הציונות הדתית המזרחניקית היתה שותפה לתפיסת העולם הכללית שאיפשרה ואף חייבה זאת, תוך שהיא

לא בשוויון לפני החוק. הגזענות, אפוא, היא ערעור כל העולם המערבי המודרני. השוויון בין בני האדם הוא אחד מיסודות השדה הערכי שלנו, ובהתאם לכך הוא מופיע כאחת הקביעות המרכזיות במסמכים מכוננים, מהכרזת העצמאות האמריקאית ועד מגילת העצמאות הישראלית.

העובר על טאבו נמצא בבעיה. בשפה מסורתית, נדבקה בו טומאה. הוא מצורע. יש להרחיקו מהמחנה. הוא או היא יוכלו לחזור רק אחרי שיקיימו טקס כלשהו שיכפר עליהם או יטהר אותם. עד אז הם טמאים. לא זו בלבד, אלא כל מי שבא איתם במגע טמא. כי טומאה היא מהות מדבקת. מי שטמא מטמא את סביבתו. מכאן מובן הצורך באותו "בלוק טכני", לאמור: אנחנו לא באמת נוגעים בטומאה, ולכן לא מיטמאים בעצמנו. אנחנו לא מקבלים את טומאתם, טומאת הגזענות הכהניסטית. שמרנו על הטאבו.

האנשים שחשבו על הקונץ-פטנט הפורמליסטי הזה מבינים דבר או שניים בהלכות טומאה וטהרה, אולם שכחו כלל הלכתי אחר: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה, נעשית לו כהיתר. עם הישנות מערכות הבחירות נשכחה הטכניות העקרונית של הבלוק. נשאר רק הבלוק. אחדות המפלגות הפכה לשגרה, והטומאה התפשטה לכל המאוחדים. הטאבו נשתכח. הכהניזם פרח.

אולם, לא יהיה נכון להציג את העניין כמעבר פשוט מהתנגדות לשכחה. כוחות שונים עמלו היטב על הכשרת הכהניזם, על שבירת הטאבו. מיד נגיע לסיבותיהם. אולם ראוי ראשית להתייחס לשאלה שמנקרת באחורי הראש: ואולי עבור הציונות הדתית גזענות וכהניזם מעולם לא היו טאבו?

"באג או פיצ'ר?"

לכאורה, ניתן להבין בקלות מדוע ציבור שנחשד מראש בחוסר סובלנות לאחר, ללא-יהודי, ומאידך מעוניין להשתלב בחברה הכללית, ירוויח מסימונה של קבוצה אחרת, קרובה אך לא זהה, כקיצונית, כגזענית, וכ"מחוץ לתחום". הרחקת הקיצונים וסימונם כ"הם", כלומר כ"לא אנחנו" יכול לשמש כמהלך סוציולוגי מניב. האם כאשר הציונות הדתית עמדה על המרחק בינה ובין הכהניזם היא עשתה לא יותר מאשר להשתמש בשעיר לעזאזל על מנת לשלוח איתו את חטאיה ולעמוד, פשוטת טלפיים, אל מול הציבור הכללי כאומרת "כשרה אני"?

הרב מאיר כהנא הגיע לישראל בתחילת שנות השבעים, ועלייתו כפרסונה ציבורית מקבילה לטרנספורמציה שעבר הציבור הסרוג מציונות דתית 'מזרחניקית' לציונות דתית

.....
**כוחות שונים עמלו היטב
 על הכשרת הכהניזם, על
 שבירת הטאבו. אך אולי
 עבור הציונות הדתית גזענות
 וכהניזם מעולם לא היו טאבו?**

מדגישה את אותם יסודות במסורת היהודית שמדגישים ערכים של שוויון, חירות והכרה בערך האדם.

במילים אחרות, בניגוד ליהדות החרדית, שבמקביל להפיכת ההלכה לסממן מרכזי של יהדותם, ביקשה גם להתנגד לתהליכי המודרניזציה ולערכי המודרנה, לדחות ערכים כלאומיות, סוציאליזם, פמיניזם, הומניזם, ליברליזם וכיוצא באלה, הציונות הדתית ביקשה תורה עם דרך ארץ. תורה ועבודה. תורה ומדע. כלומר תורה עם ערכי המודרנה. היא לא דחתה, אלא אימצה את הערכים המנויים לעיל, כמובן מתוך משא ומתן מתמיד מול היסוד הנוסף שעיצב את זהותה, ההלכה.

זבולון המר לא זייף את דחייתו המוחלטת מהגזענות הכהניסטית. הוא נקרא לדחות אותה לא מתוך שיקולים פוליטיים אלא מתוך זהותו כיהודי דתי מודרני. הגזענות שנמצא בציונות הדתית המרכזית, אפוא, אינה חלק יסודי מזהותה, אותו היא מבקשת להסתיר בהצלחה גדולה או קטנה, אלא נטיית לב אומללה שרבים חוטאים בה. זה לא פיצ'ר, זה באג.

דחיית המערב

ההבדל בין יחס החרדים למודרנה, ליחסה של הציונות הדתית ה'מזרחתיקית' דומה כיום להבדל

שבין החרד'ל לציונות הדתית המרכזית. החרד'ל מבקש לדחות את ערכי המודרנה לבד מהלאומיות (וגם אותה הוא מפרש כשלטון הרוב באתנוקרטיה, לא כאזרחות ברפובליקה). הומניזם, פמיניזם, ליברליזם – את אלה הוא פוסל כתפיסות "זרות" שאין להן מקום ב"מדינה יהודית", תוך בחירה סלקטיבית במקורות שמדגישה רק את המימד הפרטיקולריסטי של היהדות.

שכן, הרבה יותר מהקפדת יתר הלכתית או אידיאליזציה של לימוד תורה, מה שמאפיין את החרד'ל, מה שמבדיל אותו מהציונות הדתית המרכזית, הוא יחסו אל העולם המודרני, דהיינו הדחיה המפורשת שלו. מכאן המאמצים להפרדה מגדרית בבתי הספר, מכאן הלחץ מכל התקדמות פמיניסטית, מכאן המאבק האובססיבי בלהט"ב, מכאן חוסר הנכונות לחלוק חדר לידה עם משפחה ערבית.

ומכאן גם החיבור לכהניזם. הרב כהנא פיתח תורה אנטי-ציונית, אנטי-ממלכתית, שרואה במדינת ישראל כפי שהיא ישות בלתי לגיטימית ובחילונים יהודים פגומים – ההפך הגמור מתורתו של הרב קוק. אולם תורתו של כהנא היתה גם, כמוכן,

גזענית, ובכך דחתה במפורש טאבו המרכזי של העולם המערבי ועקרון יסוד בהגיון הפנימי שמאפשר אותו.

בנקודה זו החרד'ל מקביל לחלוטין לכהניזם, דהיינו, בחתירתו תחת הסיפור המכונן של המערב המודרני, סיפור השוויון המהותי ושוויון הזכויות בין כל בני האדם. במקומו הוא מאמץ סיפור של עליונות יהודית, שמתאים לו עבור הצדקת מפעל ההתנחלויות בכלל ופרעות נערי הגבעות בפרט, אבל באופן חשוב אף יותר מכך, מתאים לו מבחינת זהותו היסודית, המבוססת על דחיית ערכי המערב.

שבירת הטאבו על הגזענות פירושה דחיית המערב המודרני. לכן הכהניזם הוא גם דרכו של החרד'ל לחרד'ל ליציה של הציונות הדתית. החדרתו של הכהניזם ללב הפוליטיקה הציונית דתית תאלץ את האלקטורט הציוני-דתי, אם הוא מעוניין בכוח פוליטי, לשבור את הטאבו על גזענות, ובכך להתנכר למערב המודרני – לזה שמעבר לים, וחשוב מכך: לזה שבתוכו. לעצמו. אימוצו של הכהניזם מעביר את הציונות הדתית מטמורפוזה שהופכת את גזענותה מטעות למהות, מבאג לפיצ'ר.

מה שידע באופן אינטואיטיבי זבולון המר מבין גם בצלאל סמוטריץ', אולם מה שהיווה איום בעיני הראשון הוא בעיני השני הבטחה. תורת הרב כהנא משמשת עבור החרד'ל כווירוס שהחדרתו לגוף הציונות הדתית משנה את ה-DNA שלה, ובאופן מעשי מחרד'ל אותה. הציונות הדתית הופכת בעקבות אימוץ הכהניזם למנוכרת יותר לעולם המערבי המודרני ולערכיו. לחרדית יותר.

המערכה ל"חירדול" הציונות הדתית פרוסה על מישורים רבים, ממערכת החינוך ועד לנציגות הפוליטית. הכוחות שעמלו על הכשרת הכהניזם – מהרב דב ליאור, דרך הרב סדן ועד הרב דרוקמן – עשו זאת בוודאי גם מתוך שיקולים פוליטיים ואלקטורליים, אולם בין אם במודע ובין אם לא, חתרו לשינוי פניה של הציונות דתית מבחינה ערכית, ליצירת טרנספורמציה אתית ואידיאולוגית בעלת משמעות היסטורית.

אנשי הציונות הדתית המרכזית הצביעו לבן גביר גם הם משיקולים פוליטיים ואלקטורליים, אולם בכך גם נענו לשבירת הטאבו המודרני על גזענות, והפכו שותפים מלאים, במודע או שלא במודע, לחירדולה של הציונות הדתית.

בנקודה זו החרד'ל מקביל לחלוטין לכהניזם, דהיינו, בחתירתו תחת הסיפור המכונן של המערב המודרני.